

Wstęp

Tematem niniejszej monografii¹ są migracje młodzieży z obszarów niemetalopolitalnych² Polski, mające współcześnie³ przeważnie charakter migracji wewnętrznych do dużych ośrodków regionalnych kraju. Zjawisko to jest uwarunkowane głównie umasowaniem szkolnictwa wyższego, strukturą rynku pracy i przyspieszonym tempem rozwoju kilku dużych ośrodków metropolitalnych (Jończy 2010, 2019, 2024). Mimo że migracje te powodują doniosłe i długookresowe skutki dla rozwoju Polski w układzie przestrzennym (zwłaszcza w relacji – duże centra regionalne a reszta kraju) (Jończy 2019; Śleszyński 2018; Dolińska, Jończy, Śleszyński 2020), to jednak nie są one przedmiotem szczególnego zainteresowania naukowców i celem badań diagnostycznych zleczanych przez instytucje publiczne. Można przypuszczać, że ten brak zainteresowania wynika z kilku powodów.

Pierwszym z nich jest niedoszacowanie zarówno skali wyludnienia niemetalopolitalnych obszarów Polski, jak i (zwłaszcza) skali oraz trwałości migracji młodzieży. Dzieje się tak dlatego, że wyjazdy młodych ludzi – czy to w związku ze studiami, czy z emigracją zagraniczną – nie znajdują od-

¹ Treści niniejszej monografii są w dużej mierze zbieżne z tekstem raportu: „Migracje młodzieży z obszarów peryferyjnych na studia do dużych ośrodków regionalnych. Raport z rozpoznawczych badań studiów przypadków”, będącego rezultatem projektu pt. „Wypracowanie rozwiązań służących przeciwdziałaniu migracji osób młodych z terenów dotkniętych depopulacją”, realizowanego w partnerstwie pomiędzy Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej a Uniwersytetem Opolskim. Projekt ten ma na celu wypracowanie rozwiązań służących ograniczeniu drenażu młodzieży z peryferii i depopulacji peryferii. Za kluczowy jego element uznano badania służące zdiagnozowaniu przyczyn migracji osób młodych z obszarów peryferyjnych oraz wypracowanie rozwiązań programowych i prawnych, w tym instrumentów rynku pracy, dla budowania zachęt do pozostawiania na tych terenach.

² W niniejszym opracowaniu obszary niemetalopolitalne są pojmowane jako obszary położone poza głównymi centrami rozwojowymi. Z perspektywy demograficznej i rozwojowej stanowią je również mniejsze ośrodki regionalne cechujące się depopulacją i wolniejszym rozwojem. Właściwa delimitacja obszarów, z których dochodzi do odpływu młodzieży, jest przedmiotem równoległych prac prowadzonych przez prof. Przemysława Śleszyńskiego w Centrum Badań Migracji, Depopulacji i Rozwoju Uniwersytetu Opolskiego w ramach tego samego projektu. Rezultatem tych prac jest odrębny równoległy raport autorstwa Przemysława Śleszyńskiego pt. „Wyludnianie się a odpływ populacji młodych dorosłych w Polsce”. W pracy tej zawarto szereg propozycji wyodrębnienia obszarów niemetalopolitalnych oraz peryferyjnych.

³ W pewnym okresie (zwłaszcza w latach 2004–2008) dominowały migracje zagraniczne, których skala zmniejszyła się wraz z kryzysem w roku 2008.

zwierciedlenia w rejestracji tych zdarzeń w statystyce publicznej. **Migracje utożsamia się ciągle w diagnostyce społeczno-gospodarczej, statystyce ludności i niestety nadal w dużej mierze w badaniach naukowych z przemeldowaniami, a te nie są realizowane wraz z przemieszczaniem się ludności.** Na ogół przemeldowania nie następują bezpośrednio po dokonaniu przemieszczenia lub nawet podjęciu decyzji o utrwaleniu pobytu, lecz następują z dużym opóźnieniem lub nie dochodzi do nich wcale. W rezultacie skala i charakter zarówno wyjazdów młodzieży z peryferii, jak i jej napływu do dużych aglomeracji pozostają niedoszacowane. Tymczasem (jak dowodzą m.in. prowadzone badania mikrospisowe) lokalnie, na peryferyjnych obszarach kraju, brakuje do kilkadziesiątu procent ludności⁴, a nieobecne (choć nadal zameldowane) w badanych peryferyjnych miejscowościach „martwe dusze” stanowią głównie osoby w młodszych grupach wieku produkcyjnego (Jończy 2003, 2006, 2010, 2014, 2015, 2017; Jończy, Rokita 2009; Dolińska, Jończy, Śleszyński 2021; Jończy i in. 2021; Jończy, Boichuk 2025). Sporo wskazuje, że skala nierejestrowanych migracji z mniejszych miast, do których doszło w ostatnich kilkunastu latach, może być większa lub zbliżona do migracji z obszarów wiejskich (Jończy, Rokita-Poskart 2011; Dolińska, Jończy, Śleszyński 2020; Jończy 2019).

Wiąże się z tym kolejny problem. Otóż większość demografów oraz np. ekonomistów, analizujących sytuację społeczno-ludnościową, stosuje metody statystyczne i posługuje się (często bez zastrzeżeń) najłatwiej dostępnymi danymi meldunkowymi i spisowymi, gromadzonymi przez Główny Urząd Statystyczny. Skutkuje to kreśleniem niewłaściwego obrazu społeczno-gospodarczego kraju pomijającego wspomnianą nierejestrowaną migrację – zewnętrzną oraz (zwłaszcza) wewnętrzną. W rezultacie tego szereg oficjalnych wskaźników, szczególnie mierzonych *per capita*, nie ilustruje właściwie dysproporcji ludnościowych i społeczno-gospodarczych pomiędzy największymi aglomeracjami regionalnymi (w których faktyczna liczba ludności – zazwyczaj wśród osób 20–40-letnich – jest większa od rejestrowanej) a peryferiami, gdzie liczba ludności, zwłaszcza młodych dorosłych, jest istotnie mniejsza, niż wynika to z ewidencji ludności (Jończy 2012a, 2012b, 2012c).

Prawdopodobnie głównym powodem sprawiającym, że nie dochodzi zasadniczo do weryfikacji ani korekty tego obrazu, są sztywne wymogi statystyki publicznej, a także – w praktyce w przypadku diagnostyki – względy

⁴ Zagadnienie to jest prezentowane w wielu publikacjach autora opartych na licznych badaniach realizowanych na zlecenie instytucji publicznych. Kwestii tej jest również poświęcona wydawana równolegle monografia: R. Jończy, N. Boichuk, *Nierejestrowane wyludnienie, migracje i zatrudnienie. Wnioski z badań mikrospisowych w wybranych wsiach Polski*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2025.

finansowo-fiskalne. Samorządy na obszarach peryferyjnych, z uwagi na zależność różnych wpływów finansowych do gmin od liczby ludności (dotacje dla gmin) i formalnego miejsca jej pobytu (np. podatek PIT), nie są bowiem zainteresowane korektą liczby ludności do wartości rzeczywistych.

Inne powody wpływają na znikome zainteresowanie migracjami wewnętrznymi młodzieży wśród badaczy migracji. Ci ostatni, mimo że – jak się wydaje – stanowią jedną z najdynamiczniej rozwijających się grup naukowców w naukach społecznych w Polsce⁵, to jednak sporadycznie zajmują się przepływami ludności wewnątrz kraju⁶, w tym mobilnością głównej składowej tych przepływów, czyli młodzieży wyjeżdżającej na studia⁷. Prawdopodobnym powodem jest większa atrakcyjność badań migracji międzynarodowych dotyczących – szczególnie ostatnio – imigrantów i uchodźców oraz możliwość korzystania w tym zakresie ze specjalnie dedykowanych źródeł finansowania, wyjazdów za granicę itd. Być może nie bez znaczenia jest też fakt, że główne ośrodki badań migracyjnych zlokalizowane są w dużych miastach (Warszawie, Krakowie) i – z perspektywy mieszkańców oraz naukowców z tych miast – problem wyludnienia peryferii i towarzyszącego temu spowolnienia gospodarczego nie jest postrzegany jako istotny, bo w dużych ośrodkach metropolitalnych generuje to raczej korzyści⁸. Nikłemu zainteresowaniu migracjami wewnętrznymi sprzyja też tendencja do postrzegania problemów rozwojowych (i eksponowania wskaźników⁹) w skali makro przy ograniczeniu badań przestrzennych i regionalnych. Pomiar makrowartości nie uwidacznia niezgodnych czy wręcz sprzecznych tendencji rozwojowych pomiędzy wielkimi aglomeracjami a prawie całą resztą kraju, wyrażających się przyspieszonym rozwojem ekonomicznym kilku dużych ośrodków – zwłaszcza „Wielkiej

⁵ Prawdopodobnie wynika to z samego rozwoju procesów mobilności ludności, które były ograniczone przez większość okresu PRL-u, a nasiliły się i różnicowały w ostatnich kilkudziesięciu latach, zwłaszcza zaś od lat 80. XX wieku. Stopniowo pojawiały/nasilały się: migracja transformacyjna, migracja osób niemieckiego pochodzenia, migracja poakcesyjna, migracje „na studia”, imigracja zarobkowa, uchodźstwo do Polski.

⁶ Między innymi w Komitecie Badań nad Migracjami PAN – gremium grupującym czołowych badaczy migracji w Polsce – spośród trzydziestu pięciu członków ledwie kilkoro (i to częściowo) zajmuje się badaniem migracji wewnętrznych.

⁷ W projekcie wymienionym w przypisie 1 i tym samym w niniejszej monografii za młodzież uznano osoby do 29 roku życia.

⁸ Korzyści są związane m.in. z dopływem ludności, podatków i przedsiębiorczości oraz młodzieży studiującej. Negatywnymi konsekwencjami z perspektywy mieszkańców dużych miast są rosnące w rezultacie wzrostu popytu ceny, w tym w szczególności ceny nieruchomości, a także konkurencyjność napływających z peryferii zasobów siły roboczej.

⁹ Z jednej strony w okresie od objęcia rządów przez prawicę w 2015 roku obserwuje się częstsze używanie wielkości makro w kontekście podkreślania płaszczyzny państwo/naród. Z drugiej strony w ostatniej dekadzie wyraźniejsze stały się różnice rozwojowe w układzie centra–peryferie, wskutek czego wskaźniki społeczno-ekonomiczne dla kraju jako całości gorzej ujmują zróżnicowaną sytuację w układzie przestrzennym, nie uwzględniając zwłaszcza różnic w układzie aglomeracje dużych miast – reszta kraju.

Piątki”¹⁰, a spowolnionym rozwojem, stagnacją bądź ludnościowo-gospodarczym kurczeniem się obszarów peryferyjnych (Jończy 2019; Dolińska, Jończy, Śleszyński 2021).

W rezultacie na badaniu migracji wewnętrznych i wynikającym głównie z tych migracji wyludnieniu wsi i peryferii koncentrują się w ostatnich latach zwłaszcza już wymieniani badacze oraz od dłuższego czasu naukowcy związani z Instytutem Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (m.in.: Frenkel 2003; Szafraniec 2013; Frenkel, Rosner, Stanny 2019), a także z Instytutem Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN oraz Komitetem Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN (m.in.: Eberhard 1989; Kamińska 2016; Kowalewski, Markowski, Śleszyński 2018). Wielu badaczy, którzy z założenia mogliby zajmować się problemem wyjazdów młodzieży z obszarów peryferyjnych, zajmuje się bardzo dynamicznym, „atrakcyjniejszym” i powodującym gwałtowniejsze reakcje społeczne zjawiskiem imigracji i uchodźstwa. Z kolei badania geografów i demografów nie koncentrują się na największym strumieniu migracji w ostatnich kilkunastu latach, czyli wyjazdach maturzystów, z powodu braku odpowiednich danych ilościowych z tego zakresu, dotyczących nie tylko skali i kierunków tych migracji, ale nade wszystko ich trwałości, gdyż – jak dowodzą badania – migracje na studia w większości przekształcają się w migracje definitywne (Herbst 2009; Jończy, Rokita-Poskart, Tanas 2013; Dolińska, Jończy, Śleszyński 2020; Kiniorska, Brambert 2021; Wodzińska 2024).

Tymczasem wiele wskazuje na to, że w ostatnich kilkunastu latach, zwłaszcza w okresie 2008–2020¹¹, to właśnie migracje wewnętrzne były zjawiskiem najsilniej rzutującym na wyludnienie i procesy rozwoju większości obszaru Polski (Jończy 2019). Wydaje się, że ta konstatacja jest z pewnym trudem przyjmowana zarówno przez naukowców, jak i opinię społeczną.

Prawdopodobnie najbardziej kompleksowe badania migracji wewnętrznych, w tym ich głównej składowej, czyli wyjazdów młodzieży po ukończeniu szkół ponadpodstawowych/ponadgimnazjalnych, były prowadzone na Śląsku w regionach dolnośląskim i opolskim, które już wcześniej z innych względów były dotknięte wyludnieniem. W okresie od 2009 roku powstało z inspiracji Romualda Jończego szereg kompleksowych opracowań (Jończy, Rokita-Poskart, Tanas 2013; Jończy 2017; Dolińska, Jończy, Śleszyński 2021;

¹⁰ Chodzi o pięć dużych, najlepiej rozwijających się ośrodków regionalnych (Kraków, Poznań, Trójmiasto, Warszawa, Wrocław).

¹¹ Czyli od kryzysu, który przyhamował migracje za granicę, do silnego odprężenia na rynku pracy i jednocześnie wybuchu pandemii, która zmniejszyła mobilność.

Jończy, Rokita-Poskart, Śleszyński 2024) oraz kilkaset studiów przypadków¹², opartych na badaniach empirycznych poświęconych temu zagadnieniu. Te ostatnie prowadzone były głównie w ramach prac magisterskich i licencjackich, poświęconych miejscowościom, gminom i absolwentom szkół oraz uczelni. Ustalenia z tych badań trudno jednak uznać za reprezentatywne dla współczesnych wyjazdów młodzieży z całego obszaru Polski. Wynika to m.in. z dwóch względów. Po pierwsze, część badanych obszarów i ośrodków na Śląsku Dolnym i Opolskim wyróżniała się cechami specyficznymi trudnymi do uogólnienia na pozostałe regiony kraju (Jończy 2024). Po drugie, w ostatnich latach znacznie się zmieniły uwarunkowania wyjazdów młodzieży. Do najistotniejszych zmian, które zaszły w ostatnich kilku latach, zaliczyć należy:

- rozgęszczenie rynku pracy, wynikające z dużej liczebności roczników opuszczających rynek pracy i malejącej liczebności wchodzących na ten rynek;
- łatwość podjęcia studiów w dużych ośrodkach akademickich, wynikającą z mniejszej liczebności roczników maturalnych oraz zmniejszenia się skłonności do podejmowania studiów;
- dynamiczny rozwój zdalnych form funkcjonowania (praca, edukacja, zakupy, kontakty itd.), który uruchomiła pandemia COVID-19;
- zmiany w sposobie i stylu życia dotyczące współczesnej młodzieży z pokolenia Z;
- gwałtowny wzrost udziału obcokrajowców w strukturze ludności Polski, związany zwłaszcza z rozwojem konfliktu zbrojnego pomiędzy Rosją a Ukrainą w 2022 roku (Jończy 2024).

Te ważne okoliczności i zdarzenia wymuszają odmienne podejścia do analizy problemu migracji wewnętrznych mających współcześnie – ze względu na inne warunki ekonomiczne (m.in. możliwości zatrudnienia) i szczególne cechy młodzieży z pokolenia Z – silniejszy związek z aspiracjami, poczuciem bezpieczeństwa, stylem życia i – jak wiele na to wskazuje – słabszy niż w przeszłości związek z niedostatkiem źródeł utrzymania i brakiem jakiegokolwiek pracy na peryferiach (Jończy 2024).

Uznano, że – z uwagi na nikłe rozpoznanie aktualnych motywów wyjazdów młodzieży z obszarów peryferyjnych i na wymienione już nowe okoliczności oraz ze względu na inne uwarunkowania¹³ – zrealizowane

¹² Przygotowanych jako prace magisterskie, licencjackie, inżynierskie i zaliczeniowe pod kierunkiem Romualda Jończygo.

¹³ Szeroko zakrojone cele projektu skonfrontowano z ograniczoną wiedzą o problemie i ograniczonym – w początkowym okresie – budżetem.

zostaną badania jakościowe młodych ludzi metodą autobiograficznych studiów przypadku, mające dostarczyć wiedzy o uwarunkowaniach i charakterze migracji z obszarów peryferyjnych, obejmujące analizę losów, decyzji, problemów i oczekiwań młodych osób w tym zakresie.

Niniejsza praca jest rezultatem tych badań. Jej celem jest **wstępne rozpoznanie uwarunkowań zjawiska migracji młodzieży z obszarów peryferyjnych na studia do centrów regionalnych oraz czynników decydujących o utrwalaniu tej migracji lub o dalszej jej mobilności**. Uwaga została skupiona na:

- przyczynach i okolicznościach migracji;
- czynnikach decydujących o dalszych (już po wyjeździe na studia) działaniach, w tym o powrotach, pozostaniu w miejscu studiów czy dalszych migracjach;
- warunkach i zdarzeniach wpływających / mogących wpływać na podejmowane decyzje dotyczące m.in. migracji, edukacji i zatrudnienia;
- sugestiach badanej młodzieży dotyczących ewentualnych działań, mogących zahamować depopulację i gospodarczo-społeczne kurczenie się obszarów peryferyjnych.

Zwieńczeniem analizy danych jest interpretacja uzyskanych wyników, przybierająca postać wniosków i hipotez dotyczących wymienionych wyżej kwestii oraz wskazówek służących ukierunkowaniu badań ilościowych i jakościowych, diagnozujących problem wyjazdów i niepowracania młodzieży do miejsca pochodzenia.

Kończąc te uwagi wstępne, warto zaznaczyć, że przeprowadzenie badań i powstanie tej pracy nie byłoby możliwe bez pomocy szeregu poza autorami osób.

Autorzy pragną tym samym podziękować:

- kilkudziesięciu Respondentom – Autorom autobiograficznych studiów przypadku, których doświadczenia i relacje były głównym wykorzystanym tu materiałem empirycznym;
- Recenzentom pracy – Profesorom Henrykowi Chałupczakowi i Adamowi Czarneckiemu, których uwagi pomogły usunąć szereg niedociągnięć i drobnych błędów;
- Natalii Boichuk i Patrycji Wodzińskiej – za pomoc w pracach organizacyjnych w czasie badań i przygotowywania raportu projektowego oraz w dalszych pracach redakcyjnych nad tekstem monografii;
- Pracownikom Wydawnictwa Uniwersytetu Opolskiego zaangażowanym w proces wydawniczy.